

DARIUSZ GZYRA

 <https://orcid.org/0000-0003-4659-3262>

Uniwersytet Warszawski

Wydział Artes Liberales

Krytycznie o pojęciach weganizmu aspiracyjnego i tożsamościowego w typologii weganizmu według Lori Gruen i Roberta C. Jonesa

Критический взгляд на понятия
устремленного веганства
и веганства идентичности в типологии
Лори Груэн и Роберта К. Джонса

Абстракт

Лори Груэн и Роберт К. Джонс предлагают двухэлементную типологию веганства: устремленное веганство и веганство идентичности. Они указывают на то, что одна из этих концепций – устремленное веганство – является предпочтительной. Она кажется особенно интересной, однако возникают сомнения относительно обоснованности ее применения, по крайней мере, в том виде, который предложили авторы. Несмотря на точность многих наблюдений Груэн и Джонса, номенклатура, принятая и для второго элемента типологии – веганства идентичности, – не выдерживает критики. В данной статье, затрагивающей вопрос о границах веганства, предложенная авторами типология веганства подвергается критическому анализу.

Critically on the Concepts
of Aspirational and Identity Veganism
in the Typology of Veganism According to
Lori Gruen and Robert C. Jones

Abstract

Lori Gruen and Robert C. Jones propose a binary typology of veganism, distinguishing two of its forms: aspirational and identity veganism. They point to one of them as preferred – aspirational veganism. It seems particularly interesting, but doubts arise as to the justification for its use, at least in the way proposed by the authors. Despite the accuracy of many of Gruen's and Jones' observations, the adopted terminology in the case of the second element of the typology, identity veganism, is not immune to criticism, either. This article, asking about the limits of veganism, critically analyzes the classification of vegan attitudes proposed by the authors.

Keywords: veganism, aspirational veganism, identity veganism, vegan praxis, typology of veganism

Ключевые слова: веганство, устремленное веганство, веганство идентичности, праксис веганства, типология веганства

W rozdziale zatytułowanym *Veganism as an Aspiration*, wchodzącym w skład monografii *The Moral Complexities of Eating Meat*¹, filozofowie Lori Gruen i Robert C. Jones proponują wprowadzenie dwuelementowej typologii weganizmu. Podział nie ma charakteru jedynie deskryptywnego. W artykule wskazano na jedno z ujęć weganizmu jako preferowane – mowa o *aspirational veganism*, a więc weganizmie aspiracyjnym (WA). Wydaje się ono szczególnie interesujące, ale nasuwają się wątpliwości co do uzasadnienia jego stosowania, przynajmniej w sposób, w jaki zaproponowali to autorzy. Pomimo trafności wielu spostrzeżeń Gruen i Jonesa przyjęta nomenklatura również w przypadku drugiego elementu typologii, weganizmu tożsamościowego (WT), nie jest odporna na krytykę. W niniejszym artykule poddano krytycznej analizie zaproponowany przez autorów podział wegańskich postaw. Wskazując na niejasność granic pomiędzy nimi, opisano redundancję określenia „weganizm aspiracyjny”, ujawniającą się na tle dawno rozpoznanych właściwości wegańskiego *praxis* jako niedoskonałego, zmiennego i zależnego od kontekstu. Dowiedziono także nieuchronności tworzenia tożsamości indywidualnej i grupowej w ramach weganizmu, która – wbrew konkluzji Gruen i Jonesa – może stanowić cechę pozytywną zarówno poszczególnych wegan oraz weganek, jak i wegańskiego ruchu społecznego.

1. Ramy znaczeniowe pojęć typologii Gruen i Jonesa

Zaproponowane przez Gruen i Jonesa pojęcie weganizmu aspiracyjnego z pewnością wzbogaca dyskurs, a właściwie wiele różnych dyskursów odnoszących się do relacji człowieka z innymi zwierzętami, znacznie przekraczających zakres studiów nad weganizmem. Daje pretekst do pełniejszego zrozumienia uwarunkowań współczesnego świata w kontekście krzywdy zwierząt pozaludzkich i zmiany społecznej, a także statusu ontologicznego weganizmu i postrzegania tej postawy przez samych wegan. Tekst *Veganism as an Aspiration* można traktować jako bazowe źródło

¹ Lori Gruen, Robert C. Jones, “Veganism as an Aspiration”, in *The Moral Complexities of Eating Meat*, eds. Ben Bramble and Bob Fischer (Oxford: Oxford University Press, 2015), 153–171.

Krytycznie o pojęciach weganizmu aspiracyjnego i tożsamościowego w typologii weganizmu...

nakreślające ramy znaczeniowe pojęcia WA. Jednocześnie trzeba zauważyć, że znaczna część zawartych w nim rozważań oparta została na wcześniejszych pracach Gruen. Chodzi tu przede wszystkim o pokrewne pojęcie kontekstowego moralnego wegetarianizmu² (*contextual moral vegetarianism*), opisane przez filozofkę w książce *Ethics and Animals: An Introduction*, pierwszy raz wydanej w roku 2011³. Uwagi na temat aspiracyjnego charakteru weganizmu są także istotną częścią rozważań w artykule zatytułowanym *Veganisms*⁴, napisanym samodzielnie przez Jonesa, a opublikowanym rok później jako część zbioru *Critical Perspectives on Veganism*. Omawiane pojęcie było następnie kilkakrotnie przywoływane w literaturze przedmiotu, choć wzmianki i odniesienia przeważnie nie miały formy rozbudowanych analiz oraz charakteru wyraźnie krytycznego. Uwagi o WA znajdujemy zatem między innymi w pracach takich autorów i autorek, jak: Emelia Quinn⁵, nico stubler⁶, Annie Potts i Philip Armstrong⁷, Matthew R. Calarco⁸, Barbara J. King⁹ oraz Joyjit

² Lori Gruen, *Ethics and Animals: An Introduction* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 92–94. Pojęcie kontekstowego moralnego wegetarianizmu Gruen omawia również w drugim wydaniu: Lori Gruen, *Ethics and Animals: An Introduction, Second Edition* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 100–102. Wspominam o – dyskusyjnym, moim zdaniem – pozostaniu przy nazwie odnoszącej do wegetarianizmu, ponieważ w nowym wydaniu Gruen wprowadza wiele zmian, które „weganizują” treść. Ta swoista aktualizacja etyczna jest zrozumiała, gdy weźmie się pod uwagę dynamicznie zmieniający się status społeczny weganizmu, jego normalizację, co wiąże się z jednoczesnym spychaniem wegetarianizmu do kategorii anachronizmu. Co ciekawe, w innych publikacjach Gruen używa również określenia *contextual moral veganism*. Patr.: Lori Gruen, “Facing Death and Practicing Grief”, in *Ecofeminism: Feminist Intersections with Other Animals and the Earth. Second Edition*, eds. Carol J. Adams and Lori Gruen (New York–London: Bloomsbury, 2014), 130.

³ Gruen zauważa w książce, że na rzecz kontekstowego moralnego wegetarianizmu argumentowano wcześniej w kręgach badaczek ekofeministycznych. Wynika to z relacyjnego i kontekstowego charakteru etyki ekofeministycznej, nieprzychylnego uniwersalizowaniu zasad. Moim celem nie jest śledzenie źródeł pojęcia weganizmu aspiracyjnego, ale wypada wskazać, że interesujące w omawianym kontekście są przemyślenia między innymi Deane Curtin (twórczyni pojęcia kontekstowego moralnego wegetarianizmu), Karen Warren, Val Plumwood, Greta Gaard i Carol J. Adams.

⁴ Robert C. Jones, “Veganisms”, in *Critical Perspectives on Veganism*, eds. Jodey Castricano and Rasmus R. Simonsen ([b.m.w.]: Palgrave Macmillan, 2016), 29–32.

⁵ Emelia Quinn, *Reading Veganism: The Monstrous Vegan, 1818 to Present* (Oxford: Oxford University Press, 2021), 6–8, oraz Emelia Quinn, “Vegan Studies and Queer Theory”, in *The Routledge Handbook of Vegan Studies*, ed. Laura Wright (London–New York: Routledge, 2021), 268–269.

⁶ nico stubler, “Silence Abets Violence: The Case for the Liberation Pledge”, *Journal for Critical Animal Studies*, vol. 18, iss. 1 (2021): 45. Pisownia imienia oraz nazwiska oryginalna i dla autora symboliczna, zachowuję więc tę formę.

⁷ Annie Potts, Philip Armstrong, “Vegan”, in *Critical Terms for Animal Studies*, ed. Lori Gruen (Chicago–London: The University of Chicago Press, 2018), 398–399.

⁸ Matthew R. Calarco, “Veganism and Vegetarianism”, in *Animal Studies: The Key Concepts* (London–New York: Routledge, 2020), 129.

⁹ Barbara J. King, *Animals’ Best Friends: Putting Compassion to Work for Animals in Captivity and in the Wild* (Chicago–London: The University of Chicago Press, 2021), 166–167, 169.

Ghosh i Krishanu Maiti¹⁰. Mowa tu o tych tekstach, w których widzimy bezpośrednio odniesienia do pojęcia proponowanego przez Gruen i Jonesa, a nie do opisów ogólnego charakteru weganizmu jako postawy wyrażającej na różne sposoby jakieś aspiracje. W drugim przypadku stosowna literatura jest oczywiście znacznie bogatsza.

Gruen i Jones rozpoczynają rozdział *Veganism as an Aspiration* od przypomnienia o głębi wykluczenia czujących zwierząt pozaludzkich, podając wymowne statystyki i wskazując na fatalne realia życia oraz dramat śmierci zwierząt w ramach chowu przemysłowego, nie zapominając o krzywdzie zwierząt żyjących w środowisku wodnym. Zauważają także, że masowa eksploatacja zwierząt pociąga za sobą negatywne skutki środowiskowe i pogłębia kryzys klimatyczny. Z pewnością oprócz znaczenia symbolicznego tego wstępu, a więc przypomnienia ofiar, na których krzywdę tytułowy weganizm stanowi reakcję, jest to świadomy zabieg retoryczny przygotowujący grunt pod argumentację znajdującą się w dalszej części artykułu.

Autorzy deklarują poparcie dla etycznego weganizmu jako odpowiedzi na opisaną dramatyczną sytuację. Definiują go jako „zobowiązanie, aby starać się powstrzymać od spożywania produktów pochodzenia zwierzęcego, w tym mięsa, nabiału i jaj”, a także produktów zawierających składniki pochodzenia zwierzęcego¹¹. Wymieniają jednocześnie dwa sposoby, jak ich zdaniem rozumie się weganizm: 1) jako sposób życia (styl życia) lub tożsamość; 2) jako cel¹². To rozróżnienie jest w artykule kluczowe – pojęcie weganizmu aspiracyjnego jest konstruowane w kontraście do ujęcia weganizmu jako tożsamościowego. Równie ważne dla umocowania obu pojęć jest wskazanie proponowanego zakresu znaczenia (aspekt pozytywny definiowania) oraz określenie, jakiego rodzaju postaw nie opisują (aspekt negatywny).

Weganizm tożsamościowy

Charakterystykę tej formy weganizmu można na podstawie opisu Gruen i Jonesa streścić w następujących punktach:

- postrzegany jest jako jasno określony sposób życia, zestaw konkretnych, powtarzalnych praktyk;
- stanowi medium poczucia solidarności z innymi weganami – osobami podzielającymi wartości i zaangażowanymi w działanie na rzecz zwierząt;

¹⁰ Joyjit Ghosh, Krishanu Maiti, “The Interface between ‘Identity’ and ‘Aspiration’. Reading the Buddhist Teachings through a Vegan Lens”, in *The Routledge Handbook of Vegan Studies*, 215–223.

¹¹ Gruen, Jones, “Veganism as an Aspiration”, 155. Jeśli nie zaznaczono inaczej, wszystkie tłumaczenia cytatów obcojęzycznych pochodzą od autora niniejszego artykułu.

¹² Gruen, Jones, “Veganism as an Aspiration”, 155.

- wiąże się często z poczuciem „etycznej czystości” (*ethical purity*), „czystych rąk” i „moralnej wyższości” jego praktyków, budowanym na przekonaniu, że żadne zwierzę nie ucierpiało dla wegańskich produktów;
- niesie skojarzenia z moralizatorstwem, denerwującym pouczeniem innych, zadufaniem i gorliwością, „moralną pewnością”, „wegańską policją”, negatywnym ocenianiem nie-wegan, w tym wegetarian;
- jest czasem postrzegany jako swego rodzaju papierek lakmusowy zaangażowania na rzecz sprawiedliwości społecznej dla zwierząt i uważany za podstawę moralną (*moral baseline*)¹³ owego zaangażowania, moralny imperatyw, uniwersalny i jedyny dopuszczalny sposób walki z systemową przemocą wobec zwierząt;
- bywa związany z poczuciem bycia dyskryminowanym;
- jest stopniowalny – weganinem tożsamościowym można być mniej lub bardziej¹⁴.

Weganizm aspiracyjny:

- jest rodzajem zależnej od kontekstu praktyki (w sensie ćwiczenia, stopniowego doskonalenia, co zakłada niedoskonałość), procesu czynienia wszystkiego, co w danych okolicznościach możliwe, aby zminimalizować przemoc, dominację i wyzysk zwierząt pozaludzkich;
- jako forma aspiracji wiąże się ze zobowiązaniem dążenia do celu moralnego, a nie z jego osiągnięciem;
- jest czymś, nad czym się pracuje, a nie czymś, czym się jest;
- nie stanowi narzuconej normy, lecz „zaproszenie do odpowiedzi/reakcji” (wedle własnych możliwości) na przemoc, eksploatację, dominację, uprzedmiotowienie i utowarowienie zdolnych do odczuwania zwierząt pozaludzkich;
- nie jest **jedynie** aspiracją, co oznacza, że wyklucza świadomą kontynuację postawy godzącej się na eksploatację zwierząt (na przykład jedzenie mięsa);
- jest określonym nastawieniem do rzeczywistości, związanym z wyobrażaniem sobie lepszego świata dla zwierząt oraz ze szczerymi i rzetelnymi próbami jego urzeczywistniania – najlepiej, jak potrafimy¹⁵.

¹³ Tę „linię bazową” można też rozumieć jako nieprzekraczalną linię dzielącą sferę dobra i zła – przekonania i zachowania poniżej jej lub za nią są nieakceptowalne.

¹⁴ Gruen, Jones, „Veganism as an Aspiration”, 155–156.

¹⁵ Gruen, Jones, „Veganism as an Aspiration”, 156.

2. Uwarunkowania przesądzające o aspiracyjnym charakterze weganizmu

Wspomniana wcześniej głębia wykluczenia sprawia, że w dzisiejszym świecie trudno jest dokonywać wyborów konsumenckich, które nie byłyby związane w żaden sposób z krzywdą zwierząt. Gruen i Jones słusznie wskazują, że za produkcją dóbr konsumpcyjnych stoją „złożone dynamiki” i „globalne powiązania”, a z dietą wegańską związany jest niezaprzeczalny negatywny „ślad dobrostanowy” (*welfare footprint*)¹⁶, wynikający z faktu, że produkty wegańskie powodują pośrednie szkody dla zwierząt. Przykładem może być krzywda zwierząt, dla których środowiskiem życia są konwencjonalne uprawy roślin. Weganie chcąc nie chcąc muszą również korzystać z rzeczy, których proces powstawania wiąże się z wykorzystaniem produktów zwierzęcych, lub takich, które je zawierają. „Wszystkie aspekty konsumpcji w późnym kapitalizmie wiążą się z krzywdzeniem innych, ludzi i nie ludzi” – zauważają autorzy¹⁷. Dieta wegańska, jakkolwiek mniej destrukcyjna niż zawierająca produkty pochodzenia zwierzęcego, nie jest też neutralna pod względem emisji gazów cieplarnianych. Dodatkowo, zwierzęta tak zwane towarzyszące, którymi opiekują się weganie, nawet jeśli żywione są wegańskim jedzeniem, mogą przy nadarzającej się okazji zabijać i zjadać inne zwierzęta. Weganie powinni zachować realizm w kwestii etycznych uwikłań współczesnej kultury konsumpcyjnej¹⁸, a formą niewyidealizowaną jest zdaniem autorów weganizm aspiracyjny¹⁹. „Weganizm może być tylko aspiracją” – konkludują, dodając, że wyobrażanie sobie siebie jako weganina tożsamościowego jest iluzją²⁰.

3. Ogólna krytyka typologii Gruen i Jonesa

Artykuł Gruen i Jonesa zawiera jedynie szkic typologii, szczególnie że tylko jego część stanowi bezpośredni opis WT i WA. Niektóre pojęcia kluczowe dla proponowanych rozróżnień przywołane są bez doprecyzowania i zniuansowania, czego przykładem może być pojęcie tożsamości. Podczas analizy stanowiska autorów wraz z poczuciem niedosytu pojawia się pokusa wyjścia poza bazy tekst lub sze-

¹⁶ Gruen, Jones, “Veganism as an Aspiration”, 157.

¹⁷ Gruen, Jones, “Veganism as an Aspiration”, 157.

¹⁸ Gruen, Jones, “Veganism as an Aspiration”, 168.

¹⁹ Gruen, Jones, “Veganism as an Aspiration”, 169.

²⁰ Gruen, Jones, “Veganism as an Aspiration”, 158.

rzej: poza teksty twórców pojęcia, oraz podjęcia dyskusji również z uwagami interpretatorów i komentatorów. Tworzy to sytuację ryzyka popadnięcia w sofizmat rozszerzenia. Mając to na uwadze, niniejsza polemika skupia się na tym, co faktycznie zostało wyartykułowane przez samych autorów typologii.

Przede wszystkim należy podkreślić, że Gruen i Jones rozumieją, że granice pomiędzy opisywanymi przez nich postawami bywają niejasne. Uwaga o stopniowości weganizmu tożsamościowego oznacza przecież, że nie jest to pojęcie kateryczne. Tak scharakteryzowane ma jednak wyznaczać odrębną kategorię postaw, co jest problematyczne, o ile nie wskaże się – przynajmniej w przybliżeniu – progę, którego przekroczenie niewątpliwie kwalifikuje do kategorii. W przeciwnym wypadku pozostaje uznanie, że weganizm tożsamościowy to tylko pewna inklinacja, tendencja, w pewnych przypadkach mogąca zostać uznana za dominującą. Dodatkowo, zdaniem autorów nie każdy weganin jest zawsze albo weganinem tożsamościowym, albo aspiracyjnym i że postawy te częściowo się pokrywają, nakładają na siebie²¹. Oznacza to, że niektóre cechy obu podejść są wspólne, ale znów: do jakiego stopnia jest to możliwe, aby obie kategorie się nie rozpadły?

Autorzy bez wątpienia trafnie opisali różne cechy, znaczniki profili charakterologicznych, odczucia, przykłady przekonań i zachowań wegan. Wszystkie wymienione wcześniej elementy tworzące charakterystyki mające wyróżniać obie postawy wegańskie bez trudu można odnaleźć w rzeczywistym świecie – bądź to w bezpośrednim kontakcie z weganami, bądź pośrednio, wyartykułowane, opisane lub omówione. Problemem nie jest więc próba budowania typologii na nierealistycznym gruncie, a proponowana struktura pojęciowa.

4. Krytyka struktury pojęciowej typologii Gruen i Jonesa

„Wszystkie weganizmy mogą być jedynie aspiracyjne” – pisze Jones w artykule *Veganisms*²². Trudno oprzeć się wrażeniu, że wyrażenie „weganizm aspiracyjny” zawiera redundancję – brzmi jak pleonazm. Aspiracyjny charakter weganizmu można jednak rozumieć na co najmniej dwa podstawowe sposoby:

- I. Weganizm jako atraktor (WA1) – w ujęciu tym należałoby uznać, że w obecnych realiach weganizm jest niemożliwy do realizacji i stanowi jedynie stan, ku któremu można zmierzać. To ujęcie nie przesądza o trwale utopijnym charakterze weganizmu i nie skazuje go na pozostanie na zawsze jedynie niedosięglym

²¹ Gruen, Jones, “Veganism as an Aspiration”, 156.

²² Jones, “Veganisms”, 29.

ideałem, projektem i atraktorem postępowej zmiany społecznej oraz rozwoju moralnego. Jednak tu i teraz postrzega się go jedynie jako cel, którego ewentualna realizacja odłożona jest na nieokreśloną przyszłość. Przyjęcie tego sposobu myślenia mogłoby natomiast oznaczać, że weganie nie istnieją. Są jedynie osoby, które aspirują do weganizmu, ale w praktyce z obiektywnych powodów jeszcze nie mogą go realizować.

- II. Weganizm jako ograniczona zgodność przekonań i zachowań (WA2) – takie pojmowanie WA zakłada uświadomiony brak symetrii pomiędzy przekonaniem zwanym z określoną aksjologią (uznanie wartości życia czujących zwierząt pozaludzkich, wagi ich interesów w międzygatunkowej wspólnotie itp.) i wynikającymi z niej maksymalistycznymi wskazaniem normatywnymi dotyczącymi zachowań a rzeczywistymi zachowaniami, które da się realizować w świecie dalekim od powszechnego weganizmu. Częścią współczesnego weganizmu byłoby w tym przypadku dążenie do możliwego zniesienia tej niezgodności. Weganie i weganiki istnieją – tu i teraz realizują weganizm, jednak tylko w tych obszarach, gdzie mają taką możliwość, i w stopniu, który jest potrzebny, aby wyróżnić postawę wegańską spośród innych. Podstawowe rozpoznanie tego ujęcia charakteryzuje weganizm jako praktykę nieidealną.

Stwierdzenie Gruen i Jonesa, że „oba typy wegan sprzeciwiają się systematycznemu okrucieństwu i zagładzie innych zwierząt”²³, wystarcza, by odrzucić myśl, że WA opisany przez nich ma formę WA1. Mowa jest przecież o zaobserwowanych typach wegan, a nie typach weganizmu. Należy więc przyjąć, że WA przybiera raczej formę WA2. I w tym kontekście mówić o narzucającym się poczuciu redundancji zawartej w pojęciu weganizmu aspiracyjnego.

Jednym z najbardziej znaczących i najczęściej przywoływanych w krytycznych dyskusjach o weganizmie jest fragment jego definicji mówiący, że oznacza on filozofię i sposób życia, które „dążą do wykluczenia – na ile to możliwe i wykonalne – wszystkich form eksploatacji i okrucieństwa wobec zwierząt pozaludzkich dokonywanych dla potrzeb żywienia, ubrania lub jakichkolwiek innych”²⁴. Wyrażenie „możliwe i wykonalne” jest kluczowe – wskazuje na realizm twórców definicji i sugeruje, że obecne *praxis* weganizmu z konieczności może zawierać niedoskonałości. Trzeba jednak zauważyć, że można ten fragment interpretować również inaczej – jako niemożliwość wykluczenia z rzeczywistości społecznej eksploatacji i okrucieństwa wobec zwierząt, a nie jako brak możliwości nieprzyczyniania się

²³ Gruen, Jones, „Veganism as an Aspiration”, 156.

²⁴ „Definition of Veganism”, The Vegan Society, <https://www.vegansociety.com/go-vegan/definition-veganism> (dostęp: 28.02.2023). Definicja ta nie jest przyjmowana bezkrytycznie przez środowisko wegańskie i badaczy studiów nad weganizmem – i nie jest jedyna. Stanowi jednak zwyczajowy punkt referencyjny dyskusji, a stowarzyszenie jest spadkobiercą pionierów, którzy w latach czterdziestych zeszłego wieku utworzyli pojęcie weganizmu. Dla niniejszych rozważań przywołanie jej wystarczy.

do nich przez poszczególnych wegan. Mogłoby to wynikać z faktu, że wegan jest za mało, a więc suma ich „czystych” i idealnych jednostkowych *praxis* nie może mieć wystarczającej sprawczości, aby dokonać gruntownej zmiany społecznej. Za tą interpretacją przemawia inna część definicji, mówiąca, że weganizm „w dziedzinie żywienia oznacza praktykę niekorzystania z produktów pochodzących całkowicie lub częściowo od zwierząt”²⁵. Jakkolwiek fragment ten brzmi bezwarunkowo, składam się ku zdaniu, że należy go czytać w kontekście całości definicji, jak również tego, co The Vegan Society faktycznie radzi weganom i weganom. Wspomnianej definicji towarzyszy na stronie internetowej zastrzeżenie, że nie zaleca się rezygnacji z leków przepisanych przez lekarza, choć wszystkie są obecnie testowane na zwierzętach. Można z niego wywnioskować, że jakkolwiek weganie mogą prosić lekarzy i farmaceutów o dobranie takiej formy leku, która nie zawiera produktów zwierzęcych, to jednak nie zawsze będzie to możliwe. Rozsądnie jest zatem przyjąć, że formuła: „na ile to możliwe i wykonalne”, świadczy o świadomości ogólnego aspiracyjnego i nieidealnego charakteru weganizmu. Co należy podkreślić – wniosek ten bazuje na analizie niemal klasycznej już dziś definicji i niekontrowersyjnej retoryki tradycyjnej prowegańskiej organizacji. Nie byłoby więc przesadą twierdzenie, że to domyślne rozumienie weganizmu. WA nie musi być zatem traktowany jako szczególna odmiana weganizmu, a określanie go w typologii jako „aspiracyjny” można uznać za nadmiarowe.

5. Zastrzeżenia związane z aspiracyjnym charakterem weganizmu

Wegańskie *praxis* to dynamiczny proces unikania partycypacji w krzywdzącym wykorzystywaniu czujących zwierząt pozaludzkich, robienie w tej kwestii tego, co jest możliwe. Dynamika tego procesu związana jest z ciągłym dążeniem do coraz bardziej znaczącej odmowy owej partycypacji, z szukaniem, wykorzystywaniem i tworzeniem nowych możliwości. Jej echo znajdujemy w zwrocie „dążenie do wykluczenia”, a także w części definicji mającej charakter pozytywny (wykraczający poza odmowę) i mówiącej o tym, że weganizm oznacza również promowanie rozwoju i używania alternatyw niepochodzących od zwierząt. Dynamiczny charakter weganizmu wiąże się z trudnością ustalenia uniwersalnych i precyzyjnych wskazań normatywnych dotyczących *praxis*. Przyjęcie jedynie ogólnej zasady: „rób, co się da”, rodziłoby jednak szereg problemów. Przy

²⁵ „Definition of Veganism”.

założeniu, że ludzie mają różne możliwości praktykowania weganizmu, może to przecież dla każdego oznaczać coś zupełnie innego. Wydaje się, że za wegańskie powinno zatem zostać uznane wyłącznie to, co jest **znaczące** jako działanie pomocowe – byłoby to zgodne z podstawową, dobroczynną intencją weganizmu. W jakim sensie powinno być to znaczące? Weganizm to przedsięwzięcie społeczne i kolektywne – jest aspiracyjne, ale powinno również stanowić inspirację dla innych. Dobroczynna (pomocowa) zdolność weganizmu jest dwojaka: może mieć faktyczny wpływ na ograniczenie krzywdy zwierząt (w uproszczeniu: wykorzystując zasadę związku popytu z podażą), ale także być gestem symbolicznym i kulturotwórczym. Takim, który w pozytywny sposób modyfikuje, winduje status ontologiczny i społeczny czujących zwierząt pozaludzkich (na przykład promuje status kulturowo niejadalnych i nietraktowanych wyłącznie instrumentalnie, status partnerski, pozaludzkiego podmiotu z roszczeniami o charakterze politycznym, którego dobro wlicza się do puli dobra wspólnego itd.). W obu tych aspektach należałoby mówić o wymogu możliwie znacznej (znaczącej) dobroczynności. W przeciwnym wypadku istnieje ryzyko rozmycia kategorii weganizmu jako takiej, wymazania jego odrębności jako specyficznej, rozpoznawalnej postawy. Jednocześnie, zapewne trzeba pogodzić się z myślą, że nie jest to równoznaczne z możliwością wyznaczenia jednogłośnie przyjętego minimum wegańskiego *praxis*.

6. Granice weganizmu

Przykładem negocjacji zakresu wegańskiej praktyki są uwagi Sunaury Taylor, artystki, aktywistki na rzecz osób z niepełnosprawnościami i weganki. Taylor używa określenia „weganizm polityczny”²⁶, pisząc o crippowaniu²⁷ etyki ochrony zwierząt, co miałyby oznaczać „między innymi uznanie, że niektórzy mogą być politycz-

²⁶ Pojęcie weganizmu politycznego wykorzystywane jest również przez innych autorów, między innymi przez jednego z bohaterów niniejszego artykułu, Roberta C. Jonesa, i może mieć inne znaczenia. Temat ten przekracza jednak format niniejszego tekstu.

²⁷ Alternatywą dla używania określenia „crippowanie” jest tłumaczenie go jako „kalekowanie” lub „kaleczenie” (od kalectwa, kaleki). Patrz choćby: Robert McRuer, „Crip/Kaleczenie”, przeł. Dominika Ferens, *Interalia*, no. 11b (2016): 1–7. Słowa „kaleczenie” w kontekście etyki relacji człowieka z innymi zwierzętami używa między innymi Małgorzata Poks w nocie o książce Taylor. Por. Małgorzata Poks, „Sunaury Taylor: Beasts of Burden. Animal and Disability Liberation. The New Press, New York 2017”, *Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies, Mity – stereotypy – uprzedzenia (II)*, no. 1 (7) (2021): 2, <https://doi.org/10.31261/ZOOPHILOLOGICA.2021.07.18>.

Krytycznie o pojęciach weganizmu aspiracyjnego i tożsamościowego w typologii weganizmu...

nymi weganami [...] a zarazem nie przestrzegać wegańskiej diety”²⁸. Jej zdaniem powinniśmy przyjąć do wiadomości, że „dla części ludzi weganizm jako dieta nie jest tak przystępny jak dla reszty”²⁹ i w ich przypadku powinna być możliwa dyspensa, która nie odbiera im prawa do bycia weganami. Autorka podaje między innymi przykład osób osadzonych w więzieniu i niemających dostatecznej kontroli nad sposobem żywienia, wskazuje więc na sytuacje wyjątkowe, a nie na strukturalną i powszechną niemożliwość praktykowania weganizmu w dziedzinie żywienia. Píše w tym kontekście o „niepełnosprawnej wegańskiej praxis”³⁰. Praktyka taka co prawda nie ma możliwości realizować się w dziedzinie żywienia, ale może spełniać się na innych polach. Częścią tej poszerzonej praktyki weganizmu mogłoby być między innymi unikanie produktów zwierzęcych innych niż spożywcze, a ogólnie: dokonywanie wegańskich wyborów i podejmowanie prozwierzęcych działań w innych niż żywienie sferach życia – wszędzie tam, gdzie „da się coś zrobić” (by nawiązać do zasady „rób, co się da”). Warto zauważyć, że Taylor nie stawia warunku wyjątkowej etycznej rekompensaty lub kompensacji, dzięki którym można by było zasłużyć na miano weganki lub weganina. Nie sugeruje wymogu wyraźnie wzmożonej aktywności w innych dziedzinach niż żywienie, przekraczającej znacznie to, co standardowo robi wielu wegan. „W tym popapranym świecie część z nas znajduje się w lepszej pozycji niż inni, by sprzeciwić się wyzyskowi zwierząt poprzez wybory żywieniowe”³¹, konkluduje, a w zdaniu tym pobrzmiewa echo częstej krytyki weganizmu jako postawy w pewnym sensie uprzywilejowanej – tu takową byłaby jego wersja „pełnosprawna”.

Jej stanowisko daje wiele do myślenia, choć nie jest łatwo się z nim zgodzić, zważywszy na fakt, że osobista praktyka żywieniowa jest niezwykle ważnym aspektem weganizmu. Powinność oczywiście jest związana z możliwością, nikt nie ma obowiązku dokonywać rzeczy niewykonalnych. Nie ma też jednak konieczności, żeby każdą postawę przychylną zwierzętom pozaludzkim nazywać weganizmem. Można nazwać i cenić również inne prozwierzęce postawy, które z jakichś istotnych powodów są niewegańskie. Krytyk mógłby wręcz powiedzieć, że upieranie się przy włączaniu ich do spektrum weganizmu jest wyrazem wegańskiej arogancji. Zamiast podziału na niepełnosprawne i pełnosprawne wegańskie *praxis* można sobie wyobrazić zbiór różnych wartościowych prozwierzęcych postaw. Usprawiedliwiony nie-veganizm także mógłby stosować zasadę „rób, co się da” – we własnym zakresie.

Dodatkowo, istnieje obawa, że uczynienie weganizmu zbyt inkluzywnym może wręcz osłabiać proces jego upowszechnienia. Skoro dla weganizmu ma nie być klu-

²⁸ Sunaura Taylor, *Bydlęce brzemię. Wyzwolenie ludzi z niepełnosprawnością i zwierząt*, przeł. Katarzyna Makaruk (Warszawa: Wydawnictwo Filtry, 2021), 350.

²⁹ Taylor, *Bydlęce brzemię*, 351.

³⁰ Taylor, *Bydlęce brzemię*, 352.

³¹ Taylor, *Bydlęce brzemię*, 353.

czowe to, czy weganie są zdolni do dokonywania wegańskich wyborów żywieniowych, po co wprowadzać zmiany choćby w penitencjarnej polityce żywnościowej, zapewniające osadzonemu smaczne i zbilansowane roślinne posiłki? Wydaje się ważne, żeby korzystać z tych plusów, które może dać wegańska tożsamość – z jej granicami (nawet, jeśli są w jakimś stopniu przepuszczalne), standardami (choć formułowane są na pewnym stopniu ogólności) i przynajmniej z grubsza sprecyzowanym *praxis*. Weganizm jest cennym punktem odniesienia na mapie postaw społecznych między innymi dlatego, że każdy weganin i każda weganica dowodzą możliwości realizacji weganizmu – nie w sposób idealny, ale wystarczająco, żeby podwyższać społeczne standardy zaangażowania w ochronę zwierząt, jak i samej tej ochrony.

7. Wegańska tożsamość

Jones stwierdza, że „w weganizmie tożsamościowym [...] chodzi o obraz samego siebie, stan umysłu i postawę praktykującego (szczególnie w stosunku do nie-wegan)»³². Postrzega on „praktykę wegańską jako rodzaj indywidualnego wyboru stylu życia, ignorując szerszy kontekst społeczny, kulturowy, ekonomiczny i polityczny, w którym usystematyzowana, instytucjonalna przemoc, cierpienie, wyzysk, dominacja, uprzedmiotowienie i utowarowienie zarówno ludzi, jak i zwierząt poza-ludzkich są potrzebne do produkcji wszelkiego rodzaju towarów konsumpcyjnych, w tym »wegańskich« towarów konsumpcyjnych»³³. Zarówno to stwierdzenie, jak i przytoczona wcześniej charakterystyka WT, zawierająca między innymi uwagę, że stanowi on medium poczucia solidarności z innymi weganami i bywa związany z poczuciem bycia dyskryminowanym, wpisują się w szerszą krytykę tak zwanej polityki tożsamościowej. Typologia proponowana przez Gruen i Jonesa, budowana na kontraście aspiracji i tożsamości, wydaje się zbyt uproszczeniem. Być może lepiej byłoby – zamiast pytać, czy wegańska tożsamość może mieć pozytywny wpływ na kształt weganizmu, a przez to na sytuację zwierząt – postawić pytanie o jej pożądaną jakość.

Wiele z cech WT, przedstawianych przez autorów jako jednoznacznie negatywne, można rozumieć w sposób bardziej zniuansowany. Na przykład skoncentrowanie na sobie może w weganizmie przybrać formę życzliwej akceptacji nieidealnego siebie. Osobiste doświadczenia wegańskich możliwości i barier oraz refleksja nad nimi mogą stanowić laboratorium realizmu i umożliwiać zrozumienie sytuacji

³² Jones, „Veganisms”, 25.

³³ Jones, „Veganisms”, 27.

innych. Doświadczenie opresji własnej ma przecież związek ze zrozumieniem opresji w ogóle. Budowane w ten sposób poczucie wspólnoty z podobnie myślącymi oraz solidarności grupowej może pomagać w sytuacjach, w których weganie rzeczywiście bywają dyskryminowani³⁴ i wykluczani – nie tylko w jednostkowych relacjach z nie-weganami, ale i w sposób systemowy, choćby przez niewegańskie instytucje (czego przykładem może być blokowanie wyboru odpowiedniego pożywienia w więzieniu, a szerzej: w sytuacjach podobnej zależności w kontekście edukacyjnym, pracy itd.). Zwracanie uwagi na samo-poczucie może prowadzić do pozytywnego wartościowania swoich starań w złożonym i nieprzychylnym świecie, utrudniającym pełną realizację wartości. Może dostarczać potrzebnego poczucia satysfakcji z osobistego wkładu w kolektywny projekt społeczny oraz doświadczenia jednostkowej sprawczości pomimo oporu systemu. W ogóle trudno przecież oddzielić to, co indywidualne, od tego, co zbiorowe, strukturalne. Należy zgodzić się, że w skrajnym przypadku obsesyjne skoncentrowanie na sobie może odwracać uwagę od szerszych kontekstów, o których wspominał Jones. Jednak podobnie problematycznym lustrzanym odbiciem tego mechanizmu może być przecież nadmierna koncentracja na przekraczających wymiar jednostkowy uwarunkowaniach systemowych: społecznych, kulturowych, ekonomicznych i politycznych. Tego rodzaju deindywidualizacja weganizmu wydaje się równie nieuzasadniona, a zgubienie w procesie zmiany społecznej jednostki, z jej perspektywą, odczuciami i potrzebami – niewybaczalne. Zwracanie uwagi na siebie było i jest ważną częścią weganizmu, a do zmian systemowych doprowadza się ze względu na jednostki.

Wskazywanie na schizmogenne właściwości tożsamości i zarzut tworzenia podziału na swoich i obcych, tradycyjne w tego typu krytyce i dobrze wyczuwalne w tekście Gruen i Jonesa, również można postrzegać jako uproszczone. To prawda, że tożsamość (także tożsamość grupowa) łączy się z ekskluzywizmem. Jednak jakkolwiek by nie rozumieć weganizmu, skoro jest on wyodrębniony na mapie postaw, oznakowany nazwą (a wręcz -izmem) i analizowany jako rozpoznawalny fenomen, jest on ekskluzywny. Trzeba tu odrzucić potoczne konotacje tego słowa z czymś koniecznym występującym rzadko, niedostępnym dla większości, luksusowym. Weganizm po prostu da się przyporządkować zaledwie do części osób i będzie tak nawet, gdy stanie się postawą mainstreamową lub dominującą. Nie musi to być związane ze skrajną (niektórzy powiedzieliby: wojującą) afirmacją różnicy, choć oczywiście weganie chcą być różni od nie-wegan i chcą, by ich przekonania i zachowania rozpoznane były jako odmienne od obecnie standardowych. Oceniają przecież krytycznie współczesną normę społeczną w kontekście relacji człowieka

³⁴ Opis prawnie rozpoznanej dyskryminacji patrz: Dariusz Gzyra, „Weganizm prawem chroniony”, *Krytyka Polityczna*, 15.01.2019, <https://krytykapolityczna.pl/swiat/weganizm-prawem-chroniony> (dostęp: 28.02.2023).

z resztą czujących zwierząt. Innymi słowy: chcą być inni niż szowiniści gatunkowi. Co więcej, konceptualizowanie weganizmu jako aspiracyjnego wcale nie znosi ekskluzywizmu, zmienia tylko jego natężenie. Co prawda, może on być niechętny narzucaniu sztywnych, uniwersalnych norm, być realistyczny i wyrozumiały, ale tylko w pewnych granicach. Weganizm jako postawa aspiracyjna również tworzy tożsamości – swoi to ci, którzy mają wegańskie aspiracje. Każdy weganizm będzie rozpoznawał pewne grupowe podobieństwa, tworzył określone „my” – i nie musi to być zjawisko negatywne. Rozpoznanie wzorów społecznych, a więc kolektywnego charakteru weganizmu, jeszcze bardziej uwiarygodnia zainteresowanie tym, co systemowe i strukturalne.

Zresztą sam fakt opracowania typologii, klasyfikacji postaw wegańskich, tworzy przecież podziały. Nie tylko opisuje i odtwarza, ale właśnie tworzy lub wzmacnia, ponieważ artykuł Gruen i Jonesa nie jest tylko analizą deskryptywną. Autorzy wskazują, który weganizm preferują. Wprowadzenie typologii to „podzielenie jakiegoś zbioru elementów rzeczywistości na określone grupy, dokonane przez porównanie każdego z elementów z elementami uznanymi za wzorcowe w obszarze poszczególnych grup”³⁵ – ze wszystkimi tego konsekwencjami.

8. Zakończenie

Gruen i Jones słusznie wskazują, że niektóre przekonania i praktyki wegan są problematyczne. Niewątpliwie istnieją takie osoby, które przeszacowują wartość weganizmu, idealizują go i stosują problematyczną retorykę z nim związaną. Nie rezygnując z poszukiwania odpowiedzi na pytanie, czy ma to związek z ich ideologicznym profilem, można w odniesieniu do nich używać zwyczajowych i pasujących do wielu postaw określeń, takich jak: arogancja, zadufanie, mitomania lub stosowane przez Gruen i Jonesa: iluzja. Można by było również zawyrokować, że ich weganizm jest „pyszny”, choć lepiej zarezerwować dla niego inną konotację tego słowa.

Zapewne byłaby przesadnie krytyczną oceną, iż próba wyodrębnienia WA i WT miała służyć napiętnowaniu innych wegan, a redundancja zawarta w określeniu „weganizm aspiracyjny” jest dowodem, że chciano to zrobić za wszelką cenę. Jednak przedstawiona w niniejszym artykule krytyka proponowanej typologii wskazuje, że jest ona co najmniej bardzo dyskusyjna, o ile nie po prostu nierealistyczna. Weganizm w świecie zdominowanym przez nie-wegan z konieczności musi mieć cha-

³⁵ „Typologia”, Wielki Słownik Języka Polskiego, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/33101/typologia/4467131/czynnosc> (dostęp: 28.02.2023).

rakter aspiracyjny i tożsamościowy, co wydawały się już rozumieć osoby tworzące samo pojęcie weganizmu w latach czterdziestych zeszłego wieku.

Bibliografia

- Calarco, Matthew R. "Veganism and Vegetarianism". In *Animal Studies: The Key Concepts*, 127–130. London–New York: Routledge, 2020.
- "Definition of Veganism". The Vegan Society. <https://www.vegansociety.com/go-vegan/definition-veganism> (dostęp: 28.02.2023).
- Ghosh, Joyjit, Krishanu Maiti. "The Interface between 'Identity' and 'Aspiration'. Reading the Buddhist Teachings through a Vegan Lens". In *The Routledge Handbook of Vegan Studies*, ed. Laura Wright, 215–225. London–New York: Routledge, 2021.
- Gruen, Lori. *Ethics and Animals: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Gruen, Lori. *Ethics and Animals: An Introduction, Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
- Gruen, Lori. "Facing Death and Practicing Grief". In *Ecofeminism: Feminist Intersections with Other Animals and the Earth. Second Edition*, eds. Carol J. Adams and Lori Gruen, 127–141. New York–London: Bloomsbury, 2014.
- Gruen, Lori, Robert C. Jones. "Veganism as an Aspiration". In *The Moral Complexities of Eating Meat*, eds. Ben Bramble and Bob Fischer, 153–171. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Gzyra, Dariusz. „Weganizm prawem chroniony”. *Krytyka Polityczna*. 15.01.2019. <https://krytykapolityczna.pl/swiat/weganizm-prawem-chroniony> (dostęp: 28.02.2023).
- Jones, Robert C. "Veganisms". In *Critical Perspectives on Veganism*, eds. Jodey Castricano and Rasmus R. Simonsen, 15–39. [b.m.w.]: Palgrave Macmillan, 2016.
- King, Barbara J. *Animals' Best Friends: Putting Compassion to Work for Animals in Captivity and in the Wild*. Chicago–London: The University of Chicago Press, 2021.
- McRuer, Robert. „Crip/Kaleczenie”. *Przeł. Dominika Ferens. Interalia*, no. 11b (2016): 1–7.
- Poks, Małgorzata. "Sunaura Taylor: Beasts of Burden. Animal and Disability Liberation. The New Press, New York 2017". *Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies, Mity – stereotypy – uprzedzenia (II)*, no. 1 (7) (2021): 1–3. <https://doi.org/10.31261/ZOOPIHILOLOGICA.2021.07.18>.
- Potts, Annie, Philip Armstrong. "Vegan". In *Critical Terms for Animal Studies*, ed. Lori Gruen, 395–409. Chicago–London: The University of Chicago Press, 2018.
- Quinn, Emelia. *Reading Veganism: The Monstrous Vegan, 1818 to Present*. Oxford: Oxford University Press, 2021.

- Quinn, Emelia. "Vegan Studies and Queer Theory". In *The Routledge Handbook of Vegan Studies*, ed. Laura Wright, 261–271. London–New York: Routledge, 2021.
- stubler, nico. "Silence Abets Violence: The Case for the Liberation Pledge". *Journal for Critical Animal Studies*, vol. 18, iss. 1 (2021): 19–51.
- Taylor, Sunaura. *Bydłęce brzemię. Wyzwolenie ludzi z niepełnosprawnością i zwierząt*. Przeł. Katarzyna Makaruk. Warszawa: Wydawnictwo Filtry, 2021.
- „Typologia”. Wielki Słownik Języka Polskiego. <https://wsjp.pl/haslo/podglad/33101/typologia/4467131/czynnosc> (dostęp: 28.02.2023).

Dariusz Gzyra – filozof, publicysta, działacz społeczny. Po wydaniu książki *Dziękuję za świńskie oczy. Jak krzywdzimy zwierzęta* (Warszawa 2018) zgłoszony do nagrody Paszporty POLITYKI. Prowadzi zajęcia na wydziale Artes Liberales Uniwersytetu Warszawskiego na kierunku: antropozoologia. Współtworzy kadrę dydaktyczną interdyscyplinarnych studiów podyplomowych: prawa zwierząt na Uniwersytecie SWPS. Członek Polskiego Towarzystwa Etycznego. Redaktor działu *Etyka praw zwierząt* czasopisma „Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies”. Twórca podcastu *Ważne nieważne*. Członek Rady Ekspertkiej Green REV Institute. Zajmuje się relacjami człowieka i innych zwierząt w świetle współczesnych koncepcji etycznych i politycznych oraz studiami nad weganizmem. E-mail: d.gzyra@uw.edu.pl.

Dariusz Gzyra – philosopher, publicist, social activist. After the publication of his book *Dziękuję za świńskie oczy. Jak krzywdzimy zwierzęta* [*Thank you for Pigs' Eyes. How we Hurt Animals*] (Warsaw 2018), he was entered for the Paszporty POLITYKI award. He teaches at the Faculty of Artes Liberales, University of Warsaw, Department of Anthropozoology. Co-founder of the teaching staff of the interdisciplinary postgraduate programme: animal law at the SWPS University. Member of the Polish Ethical Society. Editor of the Animal Rights Ethics section of the journal "Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies". Creator of the podcast *Ważne nieważne* [*important not important*]. Member of the Expert Council of the Green REV Institute. Deals with relations between humans and other animals in the light of contemporary ethical and political concepts and studies on veganism. E-mail: d.gzyra@uw.edu.pl.